

НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА КНИГОВИДАВНИЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Капітан Владислава Сергіївна

студентка

Галицький коледж

імені В'ячеслава Чорновола

м.Тернопіль, Україна

У роботі досліджено навчальне видання як особливий вид видавничої продукції, типологію навчальної літератури та робочі зошити як вид допоміжного навчального видання. Здійснено редакційний аналіз робочих зошитах з англійської мови для дітей дошкільних навчальних закладів. Для детальнішого аналізу охарактеризовано художньо-технічне оформлення та поліграфічне втілення робочих зошитів. Визначено сильні та слабкі сторони кожного зошита.

Ключові слова: навчальне видання, робочі зошити, дошкільні навчальні заклади, типологія навчальних видань, видавництва, редакційний аналіз.

Сучасному поколінню видавців дитячої літератури вкрай потрібне нове мислення, здатність долати стереотипи, шукати оригінальні форми і вирішення. Адже сьогодні книжковій традиції доводиться постійно витримувати двобій з телебаченням, відео, комп'ютером — атрибутами аудіовізуальної культури.

Сьогодні навчальні видання для дошкільнят є широко розповсюдженими та користуються великим попитом на книговидавничому ринку, тому виникла потреба у дослідженні такого виду видань.

Актуальність розвідки зумовлена відсутністю у науковому дискурсі досліджень специфіки роботи редактора над навчальними виданнями для дітей дошкільного віку. Метою дослідження є дослідити робочі зошити для дітей

дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання:

- схарактеризувати навчальні видання як особливий вид літератури;
- дослідити ринок видань для дітей дошкільного віку;
- проаналізувати процес роботи редактора над змістом робочих зошитів;
- проаналізувати художньо-технічне оформлення робочих зошитів для дошкільних навчальних закладів;
- описати поліграфічне втілення робочих зошитів для дошкільнят;
- схарактеризувати робочі зошити з англійської мови видавництв «Школа», «Ранок», «Підручники і посібники».

Об'єкт дослідження — навчальні видання для дошкільнят. Предмет дослідження — особливості редакційної підготовки робочих зошитів для дошкільнят у видавництвах «Школа», «Ранок», «Підручники і посібники».

Основними теоретичними джерелами вивчення навчальних видань є Закон України «Про дошкільну освіту», ДСТУ 3017: 2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Загальна характеристика редагування навчальних видань, зокрема і для дошкільнят міститься у працях: Тимошика М. «Книга для автора, редактора, видавця», Тимошик М. «Видавнича справа та редагування наукові праці», Огар Е. «Роздуми книгознавця над «першими книжками»: початкова школа», «Особливості семіотики сучасної дитячої книжки (слово — зображення — форма)», «Типологічний аналіз сучасної дитячої книги для дітей», «Українська дитяча книжка: сучасний стан і перспективи», а також навчальний посібник «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки».

«Навчальне видання — видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, подані у формі, зручній для вивчення й викладання, і розраховані для учнів різного віку» [2, с. 14].

«Оскільки діти дошкільного віку, на відміну від школярів, самостійно не читають і потребують допомоги дорослих у сприйманні та осмисленні завдань, адресованих їм у навчальних виданнях, для спільної роботи дорослих з дітьми

укладаються такі види навчальної літератури: навчальний посібник, альбом, робочий зошит, хрестоматія, енциклопедія» [7, с. 14]. «Перед тим, як редагувати навчальні видання, слід насамперед розібратись у їхній типології. Типологія — це вид наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками з допомогою абстрактних теоретичних моделей (типів), у яких фіксуються найважливіші структурні або функціональні особливості досліджуваних об'єктів» [8, с.438].

«У теорії редагування існують різні підходи до формування типологічного ряду навчальних видань. М. Тимошик, прагнучи зобразити типологію навчальних видань простішою і зрозумілою, вибудував її за місцем і поширеністю кожного з цих видів видань у редакційно-видавничій діяльності:

- підручник;
- навчальний посібник;
- наочний посібник;
- курс лекцій;
- практикум;
- збірник вправ (задач);
- хрестоматія;
- книга для читання».

Також існують й інші види навчальних видань, які менш поширені у видавничій практиці. «Аналізуючи читацьку аудиторію дитячої літератури, насамперед хотілося б зауважити, що вона являє собою цілу систему окремих вікових груп читачів, у кожної з яких формуються особливі контакти з книгою» [7, с. 8].

«Е. Огарв виділяє чотири категорії:

- діти дошкільного віку (3–7 років);
- діти молодшого шкільного віку (8–11 років);
- діти середнього шкільного віку (11–14 років);
- діти старшого шкільного віку (14–18 років)» [7, с. 70].

«Така класифікація є занадто узагальненою: адже у своєму психофізичному розвитку та соціалізації дитина проходить значно більше етапів. Дорослішання її супроводжується доволі динамічним розвитком інтелекту, зміною світогляду, естетичних уподобань та інформаційних потреб, мотивів читацької поведінки. Що точніше при підготовці видання враховано особливості кожного вікового етапу розвитку дитини, то ефективніше вона впливатиме на свого читача» [7, с. 70].

«Сьогодні зменшується кількість малопотужних видавництв і поступово виділяється група лідерів (приблизно 30 видавництв), яка в останні роки системно нарощує обсяги виробництва власної книжкової продукції і за назвами, і за накладами» [10]. За географією видавничий ринок навчальної літератури розподілився так: у Києві є 30 % усіх видавництв шкільної літератури, у Тернополі – 27 %, у Харкові – 23 і 20 % видавництв розташовані в інших містах України. Але за кількістю підручників, що випускаються, лідерство, безумовно, за киянами. Столичні друкарі продукують 82 % навчальних книжок для шкіл. Серед них першість належить спеціалізованому видавництву «Освіта» [3]. «Головною метою використання робочих зошитів у професійній підготовці є оптимізація та підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів на всіх етапах навчального процесу» [6, с. 6].

Важливе місце у підготовці навчальних видань для дітей дошкільного віку відіграє художньо-технічне оформлення, яке тісно взаємопов'язане із змістом. «Художньо-технічне редагування — це процес, який охоплює всі роботи, пов'язані з перетворенням змісту інформації в графічну форму з урахуванням нормативних документів: від моменту, коли авторський оригінал надійшов, до рекомендацій поліграфічному підприємству та оцінювання якості контрольних відбитків» [11, с. 12].

В процесі художньо-технічного оформлення для дітей потрібно звертати увагу на те, що важливу роль відіграє гармонійне поєднання шрифтів з оформленням як внутрішнім, так і зовнішнім. Цей процес є дуже важливим,

адже, перш ніж, дитині дошкільного віку перейде до змістового наповнення, то потрібно зацікавити її якісним оформленням.

«Загальні вимоги щодо поліграфічного виконання згідно із ДСТУ 29-62002:

1. Видання повинно відповідати гігієнічним вимогам, встановленим ДСанПіН 5.5.6-084-02. Поліграфічне виконання видання повинно бути узгоджене з МОЗ України у встановленому порядку.

2. Формат видання встановлюється видавцем залежно від виду та обсягу видання.

3. Видання може бути віддруковане способом офсетного або високого друку. Не допускається друкувати видання способом глибокого друку. Не рекомендується друкувати видання I та II групи способом високого друку.

4. Усі матеріали, що використовуються для виготовлення видання, повинні відповідати вимогам нормативних документів на них, мати дозвіл МОЗ України на використання для попередження їх шкідливого впливу на читачів.

5. Для друкування видання повинен використовуватися, залежно від способу друку, офсетний, друкарський або інший папір, призначений для друкування книжково-журнальних видань, який забезпечує непросвічуваність тексту та ілюстрацій зі зворотного боку аркуша видання.

6. Фарбовість видання встановлюється видавцем. Кольорові зображення повинні бути насичені та зберігати всі кольори. Фарби на зображенні повинні бути суміщені.

7. Текст видання повинен бути відтворений шрифтом, що відповідає вимогам санітарного законодавства України до зручності читання та зорового сприйняття залежно від вікової категорії читачів.

8. Несуміщення сторінок без полів з обох боків аркуша видання не повинно бути більше 2 мм. Корінцеве поле на текстовій сторінці видання повинно бути не менше 13 мм, інші поля – не менше 10 мм кожне. Допускається у виданнях малого обсягу ілюстративністю понад 50% верхнє, зовнішнє та нижнє поля не менше 6 мм кожне» [1, с. 12].

Отож, в процесі опису поліграфічного втілення робочих зошитів для дошкільних навчальних закладів можна зробити висновок, що цей етап потребують уваги та ретельного контролю не менше, ніж попередні. Слід врахувати те, що поліграфічне виконання потребує такої ж скрупульозності, як і попередні, редакторіві потрібно усвідомлювати, що видання готуються для дітей дошкільного віку, які є ще не підготовленими, яким потрібно сприймати видання як єдине ціле. В процесі поліграфічного виконання слід звернути особливу увагу шрифтове та ілюстративне оформлення, яке б не викривлювало дійсність. Варто також зазначити, що спосіб скріплення та вид оздоблення майбутнього видання впливає на те, чи будуть усі складові частини робочого зошита триматись, також важливо, щоб обкладинка була цупкою і довго не псувалась.

Аналіз подано нижче.

Косован О., Вітушинська Н. Мої перші англійські слова. Ілюстрований тематичний словник для дітей 4–7 років. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016, 64 с.

«Мої перші англійські слова. Ілюстрований тематичний словник для дітей 4–7 років» Оксани Косован та Надії Вітушинської призначений для дітей, які збираються йти до школи. Таке навчальне видання допоможе дітям не тільки весело провести час, але й спробує зробити перші кроки у вивченні англійської мови. Посібник охоплює більше 200 слів та фраз, також переклад та їх транскрипцію.

Видання складається із 29 тем, у яких подано матеріал від найлегшого до більш складного. На кожну тему виділено 2 сторінки, спершу подаються основні слова, які зображені на великому малюнку, що допомагає відразу ж уявити та ідентифікувати предмети, речі, певні елементи із дійсністю. Також на правій сторінці розміщені умовно-комунікативні вправи, які допомагають дитині засвоїти вивчений матеріал. Усі вправи, які вміщені у зошиті спрямовані на те, щоб навчити майбутнього школяра правильно називати і описувати предмети на англійській мові, також допомогти оволодіти англійською мовою

на елементарному рівні.

Оптимальна побудова і виклад фактичного матеріалу забезпечує повноцінне розуміння і сприйняття дитиною тексту. Норми української мови є дотримані, відповідають усім граматичним та лексичним нормам. Мова навчального видання є чіткою, лаконічною та виразною. Текстового матеріалу у робочому зошиті не багато, але його достатньо для того, щоб дитина зрозуміла усі слова та поставлені перед нею завдання. Така побудова матеріалу є вдалою, адже дитину не перевантажують інформацією, а подають усе коротко та лаконічно.

Також у цьому виданні наявний апарат організації засвоєння знань. До нього належать інструктивно-методичні матеріали, а саме вказівки до виконання навчальних видань, які розміщені на кожній сторінці (с. 10). Варто також зазначити, що завдання, які розміщені на сторінці подані у дещо незвичній формі: на кожній сторінці разом із вправами та новими матеріалами відразу ж подано тих тваринок, дітей, предмети та інше, що потрібно вивчити. На лівій сторінці розміщене одне завдання, де вивчають нові слова разом із ілюстраціями (с. 32). На правій сторінці — завдання, які має виконати дитина, що засвоїти матеріал. Така побудова є дуже зручною, адже дитина вивчає спочатку декілька слів, а потім за допомогою вправ засвоює їх. Усі завдання, що вміщені у зошиті є однаковими за розмірами, така побудова дає змогу зрозуміти і зорієнтуватись на завданнях одного блоку.

На початку видання міститься табличка із вказівками на те, як правильно вимовляти звуки, вона є невеликою за розміром та те, що вона розташована на початку видання є дуже зручним, адже при потребі легко віднайти її. Вкінці видання міститься короткий словник, слова у якому розміщені у алфавітному порядку. Варто зазначити, що наявність такого словника полегшує роботу, якщо дитина забула слово, то вона може віднайти його там, а не шукати у виданні.

Передмова робочого зошита виконує такі функції, як орієнтувальна та інструктивно-методична. Орієнтувальна — відмінність цього зошита від

попередніх, структура і побудова. Інструктивно-методична частина робочого зошита містить рекомендації щодо засобів контролю навчальних матеріалів. Проектом видання передбачено формат — 60x84/8. Спосіб друку — офсетний. Гарнітура основного тексту: Рублена 14. Заголовки подані тим же шрифтом, що і основний текст, але іншого кольору, що допомагає дитині розуміти, де розташована нова тема. Колонцифри у зошиті розміщені на кожній сторінці, подані тією ж гарнітурою, що й основний текст, але іншого кольору. Також виділений графічно за допомогою геометричних фігур. Колонцифри чітко видно на сторінці, шрифт не є замалим та гарно виглядає у поєднанні з викладом основного матеріалу.

Сигнали-символи наявні у зошиті, вони є доволі цікавими та незвичними, усього зустрічається п'ять рисунків, розгорнуті пояснення до яких містяться відразу ж на першій сторінці видання. Таке розміщення рисунків є зручним та зацікавлює дитину в подальшому вивченні. Папір не просвічується, усі зображення та завдання, які подані зі зворотного боку аркуша видання не видно на попередньому. Видання скріплене шиттям дроту з відступом. Вид оздоблення — друкування. Обкладинка є не цупкою, тип 2, кольоровою, усі кольори та відтінки предметів, звірів передані правильно і не суперечать дійсності.

Вимоги до прописів згідно із СОУ 22. 2-02477019-07:2007. «Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх закладів» не враховані та у процесі роботи можуть виникнути труднощі у розумінні та сприйнятті.

Федієнко В., Жирова Т. Вчимо англійську без проблем. Київ: Школа, 2015. 32 с.

«Вчимо англійську без проблем» Тетяни Жирової та Василя Федієнка цікавий та актуальний для дітей, які збираються іти до школи. Таке навчальне видання допоможе у цікавій і доступній формі ознайомити майбутнього школяра з першими англійськими словами та виразами. Також у зошиті викладено теми, які стосуються розвитку усного мовлення дитини. Наявні і наявні і навчальні ігрові завдання, під час виконання яких здобуде навички

спілкування англійською мовою.

Видання складається із різних тем різної важкості: від найлегшого до важчого. На кожен тему виділено 2, 5 сторінки, спершу подаються основні слова, які зображені разом із малюнками, що допомагає відразу ж уявити та ідентифікувати предмети, речі, певні елементи із дійсністю. Також вкінці кожної теми подано ігри, у які діти можуть погратись разом із батьками. Усі слова та речення, які подані на англійській мові мають у квадратних дужках українську транскрипцію. Такий варіант викладу інформації допоможе не лише дітям, але й батькам, які не знають англійської мови. Стосовно фактів, то вони забезпечують повне розуміння і сприйняття навчального матеріалу. Факти у зошиті не є випадковими — розкривають найтипівіші явища.

Мова робочого зошита є зрозумілою, , точною, логічною та виразною. Усі норми української мови, зокрема граматичні, лексичні та стилістичні є дотриманими. Текстового матеріалу у робочому зошиті не багато, але його достатньо для того, щоб дитина зрозуміла усі слова та поставлені перед нею завдання, така побудова матеріалу є вдалою, адже дитину не перевантажують інформацією, а подають усе коротко та лаконічно.

Також у цьому виданні наявний апарат організації засвоєння знань. До нього належать інструктивно-методичні матеріали, а саме вказівки до виконання навчальних видань, які розміщені не на усіх сторінках. Варто також зазначити, що завдання, які розміщені на сторінці подані у дещо незвичній формі: на кожній сторінці наявні малюнки, які допоможуть уявити слова чи словосполучення (с. 9). Вказівки до завдань, якщо наявні на сторінках видання, то вони доволі малого шрифту, менший, ніж основний текст, такий виклад матеріал не є виправданим, адже, щоб прочитати завдання потрібно придивлятися і напружувати очі. Тому може бути таке, що їх навіть не будуть читати, варто вказівки зробити більшим шрифтом і подати біля них сигнал-символ.

Вкінці видання міститься короткий словник, слова у якому наведені в порядку вивчення. Варто зазначити, що наявність такого словника полегшує

роботу, якщо дитина забула слово, то вона може віднайти його там, а не шукати у виданні. Також після словничка наявна і табличка із вимовою звуків. Варто б було її розмістити на початку, адже розміщення її в кінці вже є не дуже доцільним.

Передмова робочого зошита — орієнтувальна та інструктивно-методична функції. Орієнтувальна частина пояснює структуру та архітектуру видання. Інструктивно-методична частина передмови містить поради щодо організації навчальної роботи. Проектом видання передбачено формат — 84x108/16. Спосіб друку — офсетний. Гарнітура основного тексту: TextBook 14. Заголовки подані тим же шрифтом, що і основний текст, але жирним накресленням. Колонцифри у зошиті розміщені в лівому нижньому куті, вони подані тією ж гарнітурою, що й основний текст, не мають засобів вираження та доволі малого шрифту. Варто зробити колонцифри більшого розміру, бо малий шрифт ускладнює сприйняття та розуміння.

У зошиті наявний лише один сигнал-символ, до якого немає пояснення. Слід додати такі рисунки до завдань та на початку видання вказати їхнє значення та для чого вони. Папір злегка просвічується, усі зображення та завдання, які подані зі зворотного боку аркуша видання видно на попередньому. Видання скріплене шиттям дроту з відступом. Вид оздоблення — друкування. Обкладинка єцупкою, тип 4, кольоровою, усі кольори та відтінки предметів, звірів передані правильно і не суперечать дійсності. Варто б зробити книгу у руках хлопчика меншого розміру, адже вона є зовеликою, дорівнює приблизно 2/3 від зросту хлопчика.

Вимоги до прописів згідно із СОУ 22. 2-02477019-07:2007. «Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх закладів» не враховані та у процесі роботи із зошитом можуть виникнути труднощі у розумінні та сприйнятті.

Клівенко І. Англійська в клітинку. Харків: Ранок, 2018. 24 с.

«Англійська в клітинку» Ірини Клівенкової призначений для дітей віком 4–7 років, які збираються йти до школи. Майбутній першокласник за допомогою

зошита зможе вивчити англійський алфавіт, також зможе відразу потренуватись писати англійські літери, зможе розфарбовуватиме тваринок. Дитина зможе набути необхідних навичок та відпрацює їх, також розвинути дрібну моторику, увагу.

Видання складається із різних тем: кожна тема стосується вивченню двох англійських літер. На кожну тему виділено одну сторінку, спершу подаються літери для вивчення, до яких додано назву тваринки, яка починається на вивчену літеру. Також подано різноманітні завдання, де треба щось знайти або допомогти тваринці дістатись до іграшки, прокладаючи шлях через певні літери.

У навчальному виданні фактичний матеріал об'ємно та чітко розкриті найтиповіші явища. Така побудова є доцільною, у повному обсязі розкриває навчальний матеріал.

Варто зазначити, що культура мови дотримана, зокрема відповідає усім орфоепічним, лексичним та стилістичним нормам. Мова робочого зошита є чистою, виразною та лаконічною, що сприяє кращому розумінню матеріалу для дітей дошкільного віку.

Текстового матеріалу у робочому зошиті мало, при цьому його є достатньо для того, щоб дитина засвоїла матеріал. У зошиті усе подано так, щоб дитина запам'ятала: на одній сторінці подано дві літери, також подані назви тварин, які мають українську транскрипцію у квадратних дужках. Така побудова матеріалу є доволі вдалою, адже дитина розуміє те, що їй потрібно зробити та знає, як читаються певні слова. Також цікаво подані зображення біля літер, які можна також можна дорозмальовувати.

Також у цьому виданні наявний апарат організації засвоєння знань. До якого належать інструктивно-методичні матеріали, а саме вказівки до виконання навчальних завдань, які розміщені на кожній сторінці. Завдання у зошиті подані у послідовності від простого до складнішого, тобто дитина вивчає літери, які розміщені в алфавітному порядку. Таке розміщення завдань є дуже зручною, адже дитина вивчає спочатку дві літери, а потім за допомогою

вправ засвоює їх.Вказівок небагато, лише до завдань, де потрібно щось розв'язати чи поєднати.

Передмова робочого зошита виконує функцію, яка полягає у тому, що пояснює структуру та архітекtonіку видання, зв'язок з іншими дисциплінами. Відмінність зошита від попередніх або схожих до аналізованих, структура, якою є система рубрикації.Проектом видання передбачено формат — 84x108/16.Спосіб друку — офсетний.Гарнітура основного тексту: Рублена 14. Літери, які слід вивчити подані різними кольорами.Колонцифри розміщені на кожній сторінці, вони подані тією ж гарнітурою, що й основний текст. Також вони виділені графічно за допомогою геометричних фігур, а саме за допомогою кіл світло-зеленого кольору. Колонцифри чітко видно на сторінках та їх доволі цікаво зобразили.

Сигнали-символи відсутні, їх можна не додавати, адже у зошиті матеріал подано зрозуміло. Їхня відсутність не нашкодить навчальному процесу.Папір не просвічується, усі завдання та зображення, які подані зі зворотного боку аркуша видання не видно на попередньому. Видання скріплене шиттям дроту з відступом. Вид оздоблення — друкування.Обкладинка є не цупкою, тип 2, кольоровою, але не усі кольори, які зображені на ній передано правильно, адже кролик має блакитний колір із жовтим чубчиком. Варто б було правильно зобразити звірів та кольори. Отож, вимоги до прописів згідно із СОУ 22.2 - 02477019-07:2007. «Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх закладів» не враховані та у процесі роботи із зошитом можуть виникнути труднощі у розумінні та сприйнятті.

Під час написання редакторських висновків робочих зошитів для дітей дошкільного віку можна зробити висновок, що не усі вимоги щодо прописів є дотримані, не усі вони можуть сприяти освітньому процесу дітей такого віку. Здебільшого не враховані вимоги у робочих зошитах з англійської мови. В процесі аналізу з'ясували, що не усі зображення відповідають дійсності та деякі їй суперечать. Жодне видавництво не дотримується вимог щодо прописів з англійської мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ГСТУ 29.6-2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги. [Чинний від 2002-08-01]. К. : Держстандарт України, 2002. 16 с.
2. ДСТУ 3017: 2015. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять [На заміну ДСТУ 2017-95; чинний від 01. 07. 2016]. Вид. офіц. К. : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 42 с.
3. Капнік О., Катеринич П. Огляд актуальної ситуації на видавничому ринку навчальної літератури. *Наукові записки Інституту журналістики. 2015. Том 59. Квітень – червень*. URL:file:///C:/Users/user /Downloads/Nzizh_ 2015_59 _21%20(1).pdf (дата звернення: 12. 01. 2021).
4. Клівенко І. Англійська в клітинку. Харків: Ранок, 2018. 24 с.
5. Косован О., Вітушинська Н. Мої перші англійські слова. Ілюстрований тематичний словник для дітей 4–7 років. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016, 64 с.
6. Майорова І. Використання робочих зошитів як засобу підвищення ефективності професійної підготовки : метод. рекомендації. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2012. 38с.
7. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Аз-Арт, 2002. 160 с.
8. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практичний посіб. 3-тє вид., виправлене. Київ : Наша культура і наука, 2010. 560 с.
9. Федієнко В., Жирова Т. Вчимо англійську без проблем. Київ: Школа, 2015. 32 с.
10. Форум видавців назвав найпрацьовитіші видавництва України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2635205-forum-vidavciv-nazvav-najpracovitisi-vidavnictva-ukraini.html> (дата звернення: 15. 01. 2021).
11. Швецова-Водка Г. Типологія книги : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтв. К.: Книжкова палата України, 1999. 68 с.